

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема:

„Мотивационни фактори, влияещи върху
обучението на майчин език на българите в
Република Сърбия“

Докторант: Ивана Младенов-Бочева

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

Представената за рецензиране дисертационна разработка е посветена на проблематика, спрямо която отношението на българите от родината майка – България, в съвсем определена степен е, меко казано, двойствено: от една страна, за да демонстрират някаква доза патриотизъм, различни представители на т.нар. „политически елит“ от време на време, особено по избори, се сещат, че съществува българска общност в Република Сърбия, без да са наясно с нейните системни проблеми; от друга страна, увлечени в целта за собственото си оцеляване тук, в страната, огромната част от иначе „патриотично“ настроените българи въобще не се сещат за съдбините на нашите етнически братя и сестри в т.нар. „западни покрайнини“. Оказва се, макар и не само в този пункт, че „патриотизмът“ на българските българи е по-скоро мит, фантазия и маска, отколкото осъзнат начин на мислене и на поведение както по отношение на „външните“ българи, така и спрямо нас самите и собствената ни държава. В строго определен смисъл дисертацията на Ивана Младенов-Бочева е не само или единствено оригинално и реално научно постижение, но и зов, вик за помощ, от каквато се нуждаят нашите етнически братя и сестри в Република Сърбия по отношение на основното – перспективите за възпроизводството на тяхната собствена българска идентичност.

Що се отнася до неговите научни измерения, то следва да кажа, че текстът е разработен в полето на реалното съвместяване на педагогическа,

етническа и социална психология, подплатено с данни от социологията, историята, правото и дори политологията. Ако се съсредоточа предимно върху психологическите основания, то тази дисертация демонстрира по категоричен начин понякога определено сепаративните тежнения не само в нашата, но и в цялата западна академична психология. За да не използвам и по-силни думи, защото въобразената като категорично необходима и несъмнена специализация на профилиращите психологически дисциплини преследва по-скоро административни и пазарни цели, отколкото реалното единство на психологическото познание изобщо, чиито конкретизации могат да имат и сигурно имат смисъл, но те не трябва да пренебрегват единството на самото психологическо знание.

Струва ми се, че няма да бъде пресилено, ако кажа, макар и доста предварително, че още в тези два пункта самата дисертация като цяло, а не само отделни нейни части, представлява принос и към практическото проблематизиране на нейния изследователски предмет, и към обобщения психологически подход за неговото излагане и интерпретация.

В структурно отношение дисертацията е композирана чрез увод, пет глави, обобщения и изводи, приложения и използвана литература.

В увода логично е изведена актуалността на изследвания от Ивана Младенов-Бочева проблем за изучаване в училище на майчиния език сред подрастващите от българската общност в „западните покрайнини“. Още тук е показана спецификата на *би-лингвите* от малцинствените етнически общности, каквито са и българчетата в Република Сърбия, тоест фактът, че говоримият майчин език в семейството и рода е по-скоро „островен“ или „пещерен“ (епитетите са мои), в сравнение с литературния или книжовния, в случая български език. Тъкмо това обстоятелство, отнесено към толкова необходимата идентичност, предполага необходимостта от изучаването на книжовен литературен български език в училище – средно и гимназиално, макар че съвсем основателно в целия си текст докторантката обосновава

необходимостта това изучаване да започне още в детската градина. Още тук, в увода, наред с логичния тон на изложението, не може да не прави впечатление онова, което вече споменах – емоционалният привкус в разсъжденията. А кой е казал, че научното изследване не може да бъде и емоционално? Поне аз не се сещам...

Първа глава е посветена на изследване на историческите перипетии на обучението в училищните институции на майчиния език на българите в Република Сърбия. Тук безспорен интерес представлява приемствеността в отношението към това обучение между предишната форма на държавност – в рамките на СФРЮ, и днешната държава Република Сърбия. Общото е negliжирането, най-общо казано, на необходимостта от изучаването на литературен български език в официалните образователни институции на представителите на българската общност в „западните покрайнини“.

Във втора глава е представена правната и организационната уредба и актуалната ситуация с обучението на майчиния език в Република Сърбия като съвсем закономерно изследователският интерес на докторантката се съсредоточава постепенно върху Босилеград и Димитровград, тъй като те са реалните български общини в „западните покрайнини“. В тях е налице една особеност, която по-нататък авторката умело и категорично ще си позволи да разгръща в доказване на своите и теоретични, и емпирични тези – в Босилеград обучението на майчин български език се осъществява както в средното училище, така и в гимназията, докато в Димитровград то е само в гимназията.

В трета глава са представени основните теоретични позиции както на цялата дисертация, така и по отношение на предстоящите две собствени емпирични изследвания в посочените училища. Фундаменталната изходна база, изведена още в увода, но прецизно разгърната тук, е проблематичния характер на процеса на формиране на етническата идентичност на децата от малцинствени групи, пребиваващи в различна етно-културна среда – от

една страна, недостатъчната роля на семейството за гарантиране на тази идентичност чрез демонстрирания понякога външно групов фаворитизъм, особено като имаме предвид, че все пак става дума за българи, и, от друга страна, неефективността на образователната система, разбира се, че съвсем целенасочена, по отношение на качеството на училищното изучаване на майчиния език. Казано по друг начин, от гледната точка на етническата психология, езикът е фундаментален елемент от етническата структура на етническата общност, а невъзможността той да бъде усвоен още в ранните етапи на инкултурацията и социализацията възпрепятства или дори прави невъзможно формиране на позитивна етническа идентичност, тъй като по този начин не могат да бъдат усвоени и после стабилизирани и другите елементи на тази структура – културата, историческата идентификация, етническото съзнание, тоест диференцирането от други подобни групи, а дори и етническото самоназвание – етнонима, и т.н., и т.н. В такъв случай пропуските в училищното обучение на майчин език съвсем основателно се предполага, че ще застрашават формирането и после възпроизводството на позитивна етническа идентичност сред българските деца и после възрастни в Република Сърбия.

В четвърта глава докторантката представя първото си собствено емпирично изследване на мотивационните фактори, които оказват влияние върху обучението на майчин език на българите в Република Сърбия, което е реализирано в споменатите две основни български общини – Босилеград и Димитровград. Без да се спирам подробно на прецизно формулираните цел, хипотези, задачи, организация, обект и методически инструментариум на изследването, а също така и на скрупулотно анализирани резултати от него, ще се огранича с два особено важни и показателни факта, според мен, разбира се. От една страна, далеч по-позитивната тъкмо от етническа позиция мотивация за обучение на майчин език в гимназиалния курс при децата в Босилеград, което докторантката логично обяснява с изнесеното

горе обстоятелство, че те вече са изучавали езика и в основното училище, а това препотвърждава тезата за връзката между възможно най-ранното изучаване на литературен майчин език и формирането на позитивната етническа идентичност сред българчетата от „западните покрайнини“. От друга страна, лично за мен беше в определена степен изненада резултатът от изследването, че може би най-мотивиращият фактор за обучението на майчин език в училище се оказва личната перспектива за продължаване на образованието в български университети с оглед на бъдещата реализация в живота изобщо. Какво пък, вероятно това е едно от малкото предимства на членството на България в Европейския съюз, макар че в същото време това членство може да се разглежда и като трамплин за бъдеща реализация в западните страни-членки, което българските българи категорично правят в последните десетина години, осигурявайки безпрецедентната за цялата ни история демографска катастрофа. Но това, както се казва, е друг, съвсем друг въпрос...

В пета глава докторантката представя своето собствено второ емпирично изследване, този път върху отношението към процеса на учене в специфична двуезична образователна среда, реализирано отново в тези две основни български общини – Босилеград и Димитровград. И тук няма да се спирам на изследователската прецизност и интерпретационна вещина на Ивана Младенов-Бочева в подробности, а ще отбележа онова, което за мен е особено важно. Става дума за степента на подготовка на учителите за обучение на майчин език, поне така, както учениците я оценяват, макар че докторантката привнася и своята логична интерпретация на факта, че, от една страна, повечето учители са част от общността, което разбира се благоприятства обучението, тъй като те познават културните особености на учениците; но, от друга страна, подобно на родителите, а и на самите ученици, при учителите *би-лингвизмът* е неравномерен и в достатъчно определена степен дори в полза на официалния език на държавата Сърбия.

Това обстоятелство ще накара докторантката, особено при последващата цялостна интерпретация както на резултатите от изследванията, така и с оглед собствените си компетенции, съвсем закономерно да отнесе към факторите за формиране на позитивна етническа идентичност у българите от „западните покрайнини“ не само училищното изучаване на книжовен български език, не само необходимото изучаване и на българска култура и история, но и необходимостта от усилия за формиране на тази идентичност и при родителите, и при учителите. С други думи, Ивана Младенов-Бочева ни представя една цялостна педагогико-, етническо-, социално-, политико-, тоест единна психологическа картина на реалните проблеми на българите в Република Сърбия относно формирането и възпроизводството на тяхната собствена българска идентичност, което в началото на рецензията си по-горе определих като фундаментален принос на цялата дисертация.

В заключението прецизно и скрупулوزно са обобщени резултатите от изследванията, а наред с тях е представена и подобаваща система от препоръки, която докторантката формулира с оглед толкова необходимата от нейна гледна точка всестранна работа, за да се гарантира формирането и възпроизводството на позитивна етническа идентичност сред българите от „западните покрайнини“. За реализацията на тази цел Ивана Младенов-Бочева отрежда твърде специално място и на България, на българските институции и дори на „обикновените“ български граждани – най-малкото поне за снабдяване на учебници, литература и помагала. Впрочем, за този емоционален заряд в нейния изказ вече стана дума...

От досегашната ми историческа практика в рецензирането на поне стотина докторантски защиты и хабилитационни конкурса, която ми дава основания да твърдя: „Рецензирам, следователно съществувам!“, знам, че едно от важните изисквания се свежда до оценката на рецензента за съвпадението между неговите и тези на докторанта и кандидата представи за приносите на научната продукция. В случая ще кажа, че моите напълно

съвпадат с формулираните от докторантката научни приноси, макар че за мен в изказания вече смисъл цялата дисертация представлява принос, поради което, след незначителни корекции, бих предложил тя да бъде издадена като монография. Считам, че това ще бъде изключително полезно за всички, които се интересуват и милеят за проблемите на българите от „западните покрайнини“. Освен това, трябва да допълня, че авторефератът адекватно отразява съдържанието на основния труд.

В заключение, имайки предвид безспорните постижения, богатата научна и изследователска култура на Ивана Младенов-Бочева, си позволявам да препоръчам на членовете на уважаемото жури да ѝ бъде дадена научната и образователна степен „Доктор“ за нейната дисертация на тема: „Мотивационни фактори, влияещи върху обучението на майчин език на българите в Република Сърбия“. Считам, че това ще бъде както справедлива оценка за нейната работа, така също и стимул за бъдещите ѝ творчески търсения.

Рецензент:

(проф. д.пс.н. Людмил Георгиев)